

UDK: 631.115.11 (497.11)

POSLOVNA EKONOMIJA
BUSINESS ECONOMICS

Godina XI

Broj 2

Str 247 – 259

doi: 10.5937/poseko12-15416

Pregledni rad

dr Zoran Simonović, naučni saradnik¹

Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd

dr Branko Mihailović, viši naučni saradnik²

Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd

Doc. dr Nikola Ćurčić,³

Univerzitet Union Nikola Tesla, Beograd,

Fakultet za menadžment, Novi Sad

STRUKTURA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA U REPUBLICI SRBIJI PREMA POVRŠINI POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA*

SAŽETAK: U radu autori daju pregled i analizu stanja poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji. Analiza stanja u je urađena na osnovu tri poslednja popisa iz 1991, 2002. i 2012. godine. Na osnovu analize podataka iz popisa autori ističu da je u postojećim uslovima privređivanja opstanak poljoprivrednih gazdinstava ugrožen. Ključni problem predstavlja posedovna struktura gazdinstava koja se nalaze na malim površinama zemljišta. Takođe je zastupljena i velika usitnjenost parcela. Prosečna veličina individualnog gazdinstva u Srbiji je izrazito mala, pri čemu čak 94,5% gazdinstava poseduje manje od 10 ha. Na ovako malom posedu je teško organizovati poljoprivrednu proizvodnju. Rezultati analize upućuju na zaključak da je

---

¹ zoki@medianis.net

² brankomih@neobee.net

³ nikolacurcic@yahoo.com

* Rad je deo istraživanja na projektu 46006 „Održiva poljoprivreda i ruralni razvoj u funkciji ostvarivanja strateških ciljeva Republike Srbije u okviru dunavskog regiona” finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

neophodno da se sprovede postupak komasacije i arondacije u cilju ukрупnjavanja poseda, što bi rezultiralo povećanjem efikasnosti poljoprivredne proizvodnje.

Ključne reči: poljoprivredna gazdinstva, popis, poljoprivredna proizvodnja, Srbija.

UVOD

Nezamenljiva uloga poljoprivrednog zemljišta u poljoprivrednoj proizvodnji i značaj ove proizvodnje za svaku društvenu zajednicu, nalažu svakoj organizovanoj zajednici da preduzima odgovarajuće mere, radi njegovog očuvanja i racionalnog korišćenja. Poljoprivredno zemljište je najznačajniji faktor poljoprivredne proizvodnje i predstavlja značajan faktor u okviru svojinskih odnosa i, uopšte, odnosa u društvu, a često je i izvor konflikata između zainteresovanih lica ili grupa, počev od porodičnih, komšijskih, lokalnih, regionalnih, pa sve do međunarodnih, ali i između upotrebe zemljišta u poljoprivredne, odnosno nepoljoprivredne svrhe.

Poljoprivredna gazdinstva nastaju na poljoprivrednom zemljištu i zasnivaju se na privatnom vlasništvu nad zemljištem i drugim sredstvima za proizvodnju. U njima se ogleda povezanost poseda i porodice kao izvora radne snage, s jedne strane, i potrošača dela proizvoda proizvedenih na individualnom posedu, s druge strane. Neodgovarajuća agrarna politika u prethodnom periodu dosta je ograničila razvoj poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji. Ona je dovela i do smanjenja prosečne veličine zemljišnog poseda.

Analiza promena u posedovnoj strukturi poljoprivrednih gazdinstava izvršena je na osnovu podataka poslednja tri popisa iz 1991, 2002. i 2012. godine.

POLJOPRIVREDNA GAZDINSTVA

U Srbiji prevladava sitan posed koji sadrži vrlo malo površina pogodnih za poljoprivrednu proizvodnju. Usitnjavanje je bilo naročito intenzivirano u drugoj polovini XX veka, u fazi takozvanog socijalističkog preobražaja sela kada se verovalo da će to ubrzati stvaranje krupnih društvenih gazdinstava, što se inače nije dogodilo. Ni period tranzicije nije doveo do nekog poboljšanja stanja. Tranzicija je dovela do organizaciono-proizvodnih poremećaja. Te poremećaje dodatno je produbila svetska ekonomska kriza.

Razlozi koji su uticali na smanjenje poljoprivrednog poseda su:

- Broj malih porodičnih gazdinstva se smanjuje (pod uticajem procesa starenja sela, migracija, globalizacije, jačanja koncentracije kapitala u poljoprivredi).
- Razvojnim ograničenja malih poljoprivredna domaćinstva su: (a) nedostatak sopstvenog kapitala (novca), (b) povoljnih kreditnih sredstava, (c) tržišta, kao i (d) niske cene poljoprivrednih proizvoda.
- Usled višedecenijskog dezinvestiranja (niska podrška iz agrarnog budžeta, nerazvijeno finansijsko tržište za veća ulaganja u modernizaciju i ukрупnjavanje poljoprivrednih fondova) i neefikasne organizacije proizvodno-prometnih tokova, na ovim gazdinstvima dominira tradicionalna, ekstenzivna, nisko produktivna poljoprivreda, koja je visoko oscilatorana i zavisna od klimatskih faktora.
- Mala veličina poljoprivrednog zemljišta po gazdinstvu dovodi do nemogućnosti korišćenja efekata ekonomije obima, što dalje vodi visokim jediničnim troškovima proizvodnje i niskoj tržišnosti, koja se ogleda u tome da gazdinstva imaju performanse naturalnih ili polunaturalnih gazdinstava, sa skromnim i nesigurnim tržišnim viškovima.
- Nesiguran poslovni ambijent (promenljiva i nestimulativna agrarna i celokupna ekonomska politika), sitan posed, odsustvo povoljnih kreditnih izvora, kao i potreba za smanjivanjem rizika proizvodnje i profita, dovode do niske specijalizacije proizvođača.
- Niska ekonomska vrednost gazdinstava u direktnoj je vezi sa ruralnim siromaštvom i niskim životnim standardom ruralne populacije. Rast standarda ruralne populacije značajno ograničava nerazvijenost ruralnih oblasti, posebno u brdsko-planinskim krajevima zemlje (Paraušić, & Cvijanović, 2012).

Pod prosečnim gazdinstvom se podrazumeva svako domaćinstvo, osim kolektivnog, koje je u vreme popisa koristilo najmanje 10 ari obradivog zemljišta. U razdoblju 2001–2005. godine, seljačka gazdinstva su raspolagala sa prosečno 1.089.600 ha oranica (68,87 %), dok je 492.600 ha (31,12 %) u posedu poljoprivrednih preduzeća i zadruga (Satarić, 2007). U Srbiji je preovladavao sitan posed koji je toliko usitnjen da na njemu više nije bilo moguće ozbiljnije organizovati proizvodnju. Drugim rečima došao je kraj parcelnom tipu gazdinstva. Prosečna veličina poseda pala je na 2–4 ha uz odsustvo mlađih ljudi (migracija), što je učinilo svaku proizvodnju nerentabilnom. Tamo gde ima proizvođača, oni su starije životne dobi (tzv. staračka domaćinstva). Oni svoju agrarnu proizvodnju neretko svode na okućnicu. Time se dobijaju poljoprivredne površine bez kultura, odnosno poljoprivredno zemljište se ne obrađuje i prepušta korovu. To znači da je savremeno individualno gazdinstvo uglavnom napušteno. Uprkos iskazivanju

velikog broja nezaposlenih radnika, radnika bez posla u poljoprivredi nema. Desiće se da kod nekih poljoprivrednih gazdinstava trebaju radnici za neke poznate poslove – a oni ih ne mogu naći jer niko ne prihvata rad na gazdinstvu. Individualno poljoprivredno gazdinstvo je u većem delu Srbije neperspektivno. Mnogi mladi ljudi u individualnim gazdinstvima ne vide perspektivu za sebe i svoju porodicu. Doduše u procesu tranzicije, kada se mnoge fabrike zatvaraju, dolazi do povratka mnogih nekadašnjih radnika na svoja porodična poljoprivredna gazdinstva. Ova pojava sa druge strane nije opšti trend već se pojavljuje sporadično.

Od ogromnog broja malih, sitnih gazdinstava, kojih je u Srbiji čak oko 400.000, samo trećina (oko 100.000) spada u komercijalna gazdinstva. Svojevrsno ohrabrenje predstavlja to da je od 2004. godine u agrarnoj politici Srbije načinjen snažan zaokret u strateškim opredeljenjima. Reformisana agrarna politika usmerena je na rast konkurentnosti porodičnih komercijalnih gazdinstava (Božić, & Bogdanov, 2006).

Tabela 1. – Promene u broju gazdinstava i korišćenom poljoprivrednom zemljištu (KPZ), popis 1991. i 2002.

	Preduzeća i zadruge			Seljačka gazdinstva			Ukupno		
	1991	2002	2002/1991	1991	2002	2002/1991	1991	2002	2002/1991
Broj gazdinstva	1487	1059	71,1	1115663	778891	69,8	1117150	779950	69,8
Površina KPZ (ha)	996751	1034000	104,0	4722931	2869001	60,8	5719682	3903001	68,2
Prosečno ha po gazdinstvu	670	976	145,7	4,2	7,4	176,2	5,1	5,0	98,0

Izvor: Popis 1991. i 2002.

Individualna gazdinstva predstavljaju najbrojniju kategoriju proizvođača u poljoprivredi Srbije. Ona poseduju najveći deo obradivog zemljišta. U Srbiji prema popisu iz 2002. godine bilo je ukupno 778.891 gazdinstvo, od tog broja u centralnoj Srbiji bilo je 577.416, a u Vojvodini 201.475 gazdinstva. U odnosu na podatke popisa iz 1991. godine kada je bilo ukupno 1.115.663 gazdinstva došlo je do apsolutnog smanjenja za 336.772 gazdinstva. Preduzeća i zadruge čine manje od 1% ukupnog broja gazdinstava. U posmatranom periodu došlo je do smanjenja broja zadruga i preduzeća koja poseduju gazdinstva. Ovo smanjenje može se pravdati mnogim razlozima. Neki od razloga bi bili sankcije, ratno stanje, početak tranzicije. Prosečna veličina gazdinstva se promenila. Došlo je do povećanja gazdinstva u 2002. godini u odnosu na 1991. godinu. Trend ukupnjavanja poljoprivrednih gazdinstva se nije nastavio prema podacima popisa iz 2012. godine. U periodu od 2002. do 2012. godine došlo je ponovo da smanjenja veličine prosečnog poljoprivrednog gazdinstva. S druge strane došlo je i do

smanjenja broja poljoprivrednih gazdinstava. Prema popisu iz 2012. godine broj poljoprivrednih gazdinstava je bio 631.555. To znači da je u periodu od 2002. do 2012. godine prestalo da postoji 147.336 poljoprivrednih gazdinstava.

Tabela 2. – Promene u broju gazdinstava i korišćenom poljoprivrednom zemljištu (KPZ), popis 2012.

	Preduzeća i zadruge	Seljačka gazdinstva	Ukupno
	2012	2012	2012
Broj gazdinstva	3000	628522	631555
Površina KPZ (ha)	612355	2825068	3437423
Prosečno ha po gazdinstvu	204,12	4,4	5,4

Izvor: Popis 2012 i Popis poljoprivrede 2012.

Prema podacima Popisa poljoprivrede iz 2012. godine, u Srbiji je bilo 631.555 gazdinstva, koja koriste 3,437 miliona hektara poljoprivrednog zemljišta i imaju prosečnu veličinu poseda od 5,44 hektara. Među popisanim gazdinstvima 99,6% su gazdinstva fizičkih lica i ona koriste 84% površina. Prosečna veličina poseda gazdinstva fizičkih lica iznosi 4,5 hektara i značajno varira po regionima – od 2,1 hektara u Jablaničkoj oblasti do 10,0 hektara u Srednjobanatskoj oblasti. Preostalih 0,4% gazdinstava su u posedu pravnih lica, koriste 16% površina i imaju prosečnu veličinu poseda od 210 hektara po gazdinstvu.

STRUKTURA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA

Zbog neuporedivosti podataka dva poslednja Popisa (2002. i 2012. god.) u ovom momentu se ne mogu pratiti promene u strukturi poseda tokom poslednje decenije. Načelno se može istaći da je primetan proces koncentracije gazdinstava prema veličini poseda, koja je izraženija u Vojvodini u odnosu na ostatak zemlje. Posed veličine preko 20 hektara ima 3,1% ukupno popisanih gazdinstava u Srbiji, koja koriste 44% popisanih poljoprivrednih površina. Na drugoj strani, gazdinstva koja koriste do 5 hektara poljoprivredne površine čine 77,7% ukupnog broja popisanih gazdinstava, i ona koriste 22,50% ukupno korišćenih poljoprivrednih površina. Ovakva posedovna struktura (sa velikim brojem gazdinstava male veličine poseda) tipična je za model poljoprivrede u zemljama Južne Evrope. Ipak, u Srbiji postoje izvesna odstupanja u odnosu na okolne zemlje, u pogledu većeg udela gazdinstava veličine 2–10 hektara u ukupnom broju gazdinstava i korišćenim površinama (35,3%) (Strategija Poljoprivrede i ruralnog razvoja RS 2014. Nacrt, 16).

Tabela 3. – Struktura seljačkih gazdinstava prema površini KPZ, popis 1991. i 2002.

	Broj gazdinstava					Korišćeno poljoprivredno zemljište				
	broj		indeks	struktura %		površina ha		indeks	struktura %	
	1991	2002	2002/1991	1991	2002	1991	2002	2002/1991	1991	2002
Ukupno	1115663	778891	69,8	100,0	100,0	4722931	2869001	60,8	100,0	100,0
Do 3 ha	669215	469220	70,1	60,0	60,2	2029102	639451	31,5	43,0	22,3
3-8 ha	344354	232004	67,4	30,9	29,8	1994960	1196841	60,0	42,2	41,7
8 i više ha	102094	77667	76,1	9,1	10,0	698869	1032709	147,8	14,8	36,0

Izvor: Popis stanovništva 1991, 2002. godine i proračun autora.

Prosečna veličina našeg individualnog gazdinstva izrazito je mala, pri čemu čak 94,5% gazdinstava poseduje manje od 10 ha. Malo gazdinstvo ima za rezultat malu, polunaturalnu proizvodnju (75% individualnih proizvođača mleka isporučuju mlekarama manje od 20 litara mleka dnevno). S druge strane, upravo ova gazdinstva koja se bave proizvodnjom mleka i podmlatka su najzastupljenija u našim uslovima (Krstić et all, 1995).

Podaci o posedovnoj strukturi poljoprivrednih gazdinstava prema tabeli 3. pokazuju da se u Srbiji radi, uglavnom, o malim gazdinstvima koja su usitnjena. Sa zemljištem do 1 ha je 27,50% gazdinstava, a preko 10 ha je 5,80% gazdinstava. Od 1981. do 2002. godine, gazdinstva od 0–1 ha, 1–5 ha, 5–10 ha su se smanjivala. Gazdinstva od 10–15 ha su se povećavala, a preko 15 ha broj gazdinstava se znatno povećao. Što se tiče gazdinstava bez zemlje njihov broj (od 1991–2002.) se povećavao čak sedam puta (Pejanović &, Tica 2005).

Kapital malih ruralnih domaćinstava može se videti prema resursima koji imaju na raspolaganju, odnosno prema zemljištu, broju stoke, mašinama i objektima. U 87% slučajeva domaćinstva ili imaju, ili koriste zemljište za poljoprivrednu svrhu. Prosečna veličina poljoprivrednih imanja je 1,96 ha koji otpada na poljoprivredno zemljište i 0,60 hektara šumskog zemljišta. Samo 60% od ukupne površine poljoprivrednog zemljišta (1.16 ha) koristi se za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju (obradivo zemljište), dok se preostali delovi zemljišta koriste za pašnjake i livade (Bogdanov, 2007).

Iz svega izloženog može se istaći da su sadašnja poljoprivredna gazdinstva svedena na okućnice. Pod okućnicom se podrazumeva najčešće nepodeljeno seljačko gazdinstvo. U sadašnjim uslovima privređivanja poljoprivredno gazdinstvo je suženo na porodičnu ekonomiju ili okućnicu. Privređivanje na okućnici ni u kom slučaju ne treba potceniti. Ono može da predstavlja vrlo značajna faktor opstanka, koji se može posmatrati i sa individualnog stanovišta, ali i sa društvenog aspekta (Simonović et all, 2009). Rad na okućnici istovremeno daje i dobru osnovu, iz koje može da se razvije poljoprivredno gazdinstvo. Daljim ulaganjem i investiranjem od

poljoprivrednog gazdinstva može da se formira malo ili srednje preduzeće u agraru.

Specifična gazdinstva predstavljaju poljoprivredne ekonomije. Njihova specifičnost se ogleda u tome da ona obavljaju sporednu delatnost uz glavnu. Tako imamo ekonomije poljoprivrednih škola, kazneno-popravnih domova, psihijatrijskih bolnica i sl. Ekonomije služe kao ogledna dobra za škole ili služe kao terapijska radna obaveza u socijalizaciji zatvorenika ili u lečenju. Sa gledišta učinka agrarne proizvodnje, na ekonomije treba pozitivno gledati kao i na okućnice.

Rezultati Popisa poljoprivrede 2012. godine ukazuju da u Republici Srbiji ima ukupno 631.555 poljoprivrednih gazdinstava (628.555 porodičnih poljoprivrednih gazdinstava tj. 99,6% i 2.567 gazdinstava pravnih lica i preduzetnika tj. 0,4%) i da od toga 47% poljoprivrednih gazdinstava koriste do 2 hektara poljoprivrednog zemljišta. Gazdinstva preko 20 hektara koristi svega 3% gazdinstava što ukazuje na dominantnu ekstenzivnu proizvodnju na usitnjenim posedima poljoprivrednika (tabela 4). Najveći fond, sa preko 100 hektara zemljišta, računa za samo 0,2% od ukupnog broja porodičnih gazdinstava.

Tabela 4. – Struktura poljoprivrednih gazdinstava prema površini poljoprivrednog korišćenog zemljišta u %. Srbija 2012.

bez zemljišta	do 2 ha	2,01 do 5 ha	5.01 do 10 ha	10.01 do 20 ha	preko 20 ha
2	47	29	14	5	3

Izvor: Popis stanovništva 2012 i Popis poljoprivrede.

Pored relativno male prosečne veličine poseda, važno ograničenje efikasnijeg korišćenja zemljišta je i rasparčanost (fragmentiranost) poseda, što se vidi u tome da je prosečan broj parcela po gazdinstvu 6 (prema rezultatima Popisa 2012). Komasaacija zemljišta u Srbiji je do 2006. godine bila sprovedena na 1,445 miliona hektara poljoprivrednog zemljišta, od čega čak 77% čine poljoprivredne površine u Vojvodini. U istom periodu arondacijom je bilo obuhvaćeno oko 300.000 hektara. Od 2006. do 2013. godine komasacijom je obuhvaćeno oko 166.256 hektara, od čega je na 93.796 hektara proces završen ili u završnoj fazi, dok je na 64.890 hektara u pripremnoj fazi (Strategija Poljoprivrede i ruralnog razvoja RS 2014. Nacrt, 17).

Praksa na terenu pokazuje da je u Srbiji zastupljeno najviše gazdinstava sa jednim članom koji se bavi poljoprivredom. To su, uglavnom, ona gazdinstva na kojima nema naslednika, odnosno naslednici nisu zainteresovani da nastave poljoprivrednu proizvodnju.

U uslovima usitnjene posedovne strukture mogu se identifikovati tri grupe problema.

1. Na sitnim gazdinstvima nije moguća adekvatna savremena tehnologija i racionalna primena mašina, niti tehnološki progres, što je okosnica razvoja savremene agrarne ekonomije.
2. Dohodak u sitnoj proizvodnji ne može da prati dohotke u privredi, pa otuda napuštanje sela i poljoprivrede i demografsko praznjenje sela.
3. Niska produktivnost u sitnoj proizvodnji doprinosi rastu cena agrarnih proizvoda i teško podnosi konkurenciju razvijenih zemalja sveta.

Drugim rečima, privatna gazdinstva u Srbiji su do te mere usitnjena, oslabljena i deprofesionalizovana da se postavlja pitanje dali je na njima uopšte moguća neka veća ekonomski racionalna proizvodnja.

Ovakvi nalazi – nedostaci ili prepreke – mogu da se budu osnova za definisanje ciljeva za kreiranje politike održivog ruralnog razvoja. Jedan od ciljeva može da bude integracija elemenata politike održivog razvoja i politike razvoja poljoprivrede, turizma, malih i srednjih preduzeća, politike zapošljavanja, smanjenja siromaštva i ostalih međusobno povezanih politika i strategija na nivou nacionalne privrede. U tom smislu, potrebno je sačiniti multisektorske planove i programe, kreirati mere za diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima, obezbediti adekvatnu fizičku i institucionalnu infrastrukturu. Važan cilj jeste i unapređenje veština i sposobnosti kreatora politike i aktera u oblastima upravljanja politikom, programima i planskim aktivnostima (Đekić et. all, 2011).

REGISTROVANA POLJOPRIVREDNA GAZDINSTVA

Od 2004. godine agrarnom politikom država podstiče tzv. registrovana poljoprivredna gazdinstva. Ogromna većina neregistrovanih gazdinstava (od 95% u 2004. godini do 65% krajem 2006. godine nalazio se u potpunosti van delokruga rada Ministarstva poljoprivrede (Pejanović, 2007). Ovaj odnos je u 2013. godini iznosio blizu 30% neregistrovanih, a 70% registrovanih. (Simonovic et. All, 2013). Ovakav stav Ministarstva proističe iz „Strategije razvoja poljoprivrede”, dokumenta koji je usvojila Vlada. U Strategiji se pominju samo „porodična komercijalna gazdinstava”, ali ovaj dokument nije ponudio rešenja ni politiku za gazdinstva koja nisu komercijalna. (Srbija, V. R. 2005).

U Registar se upisuju nosioci poljoprivrednog gazdinstva, odnosno fizičko lice koje je vlasnik poljoprivrednog zemljišta ili poljoprivredno zemljište koristi po osnovu zakupa ili po osnovu izjave o korišćenju zemljišta bez naknade. Nosioc porodičnog poljoprivrednog gazdinstva može biti i drugi

član porodičnog gazdinstva koga pisanom izjavom odredi vlasnik odnosno korisnik poljoprivrednog zemljišta pod uslovom da je taj član to i prihvatio, takođe pisanom izjavom a po obrascu koji je sastavni deo ovog informatora.

Nosilac, odnosno član poljoprivrednog gazdinstva može biti upisan u Registar samo kao nosilac odnosno član jednog poljoprivrednog gazdinstva. Nosilac poljoprivrednog gazdinstva ne može biti osoba koja ostvaruje naknadu kod organizacije nadležne za poslove zapošljavanja.

Članovima poljoprivrednog gazdinstva smatraju se punoletni članovi istog domaćinstva koji žive i rade na poljoprivrednom gazdinstvu.

Sedište poljoprivrednog gazdinstva je u mestu prebivališta nosioca poljoprivrednog gazdinstva bez obzira na mesto gde se nalazi poljoprivredno zemljište koje obrađuje ili koristi to poljoprivredno gazdinstvo.

Registar se vodi u Upravi za javna plaćanja koja je sastavni deo Ministarstva finansije Republike Srbije.

Treba naglasiti da danas u Srbiji veliki broj gazdinstava ima skromne radne potencijale, nisku akumulativnu moć, ostarelost radne snage i ružičanost i zastarelost sredstava za rad kojima raspolaže, tako da prosto ne može da se transformiše u komercijalno gazdinstvo. Tehnička opremljenost sitnih i srednjih gazdinstava je vrlo mala. Uglavnom je prisutan traktor srednje jačine univerzalne namene, podesan za veliki broj operacija. Ali, ti traktori su veoma stari (u proseku preko 20 i 30 godina) i tek sa najminimalnijim priključcima (prikolica, plug, drljača i dr.). Osim toga ti traktori služe i za druge namene (prevoz) a u poljoprivredi su malo ili nimalo angažovani. Druge mašine su takođe malo prisutne. Kombajni su stari, amortizovani i ponovo neupotrebljivi.

Privatna gazdinstva dominiraju poljoprivredom u Srbiji i koriste više od 90% poljoprivrednog zemljišta, dok preostalih 10% poljoprivrednog zemljišta koriste državna/javna preduzeća i zadruge (Hopić, 2008). Takođe, procenjuje se da u Srbiji ima oko 871.000 privatnih gazdinstava, pri čemu većina privatnih domaćinstava ima male zemljišne posede koji se sastoje od nekoliko odvojenih parcela. Međutim, registrovano je 441.893 poljoprivrednih gazdinstava. Najveći broj registrovanih gazdinstava ima zemljišne posede od 2–5 ha, a najmanje gazdinstava ima posede od 15–20 ha i preko 20 ha. Velika gazdinstva (preko 10 ha) najvećim delom su registrovana u Južnobanatskom i Južnobačkom okrugu, a manjim delom u Nišavskom i Pčinjskom okrugu; najveći broj gazdinstava sa srednjom veličinom poseda (5–15 ha) se nalazi u Mačvanskom i Južnobanatskom okrugu, a najmanji u Pirotskom i Pčinjskom okrugu (Hopić, 2008).

Naročiti problem predstavlja odsustvo transparentnosti u realizaciji pojedinih aktivnosti Ministarstva poljoprivrede kada su u pitanju individualna poljoprivredna gazdinstva (nedostupnost spiska registrovanih poljoprivrednih gazdinstava kojima su potrebni dugoročni krediti). Sve ovo dovodi nas u sumnju da su mere Ministarstva ispravne i celishodne. Međutim, i pored svih

problema danas je u Srbiji broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava iznosi oko 490.000. Smatramo da to nije realno stanje. U periodu od 2011. do 2015. godine se mislilo da su mnoge porodice koje su imale više od 100 hektara zemljišta registrovale po nekoliko gazdinstava kako bi mogle da dobiju subvencije od 100 do 120 evra po hektaru. Taj stav u 2016. i 2017. godini nije više bio opravdan jer su ove subvencije smanjene na svega 35 evra. Iz toga razloga veliki broja registrovanih poljoprivrednih gazdinstava treba tražiti u tome što po zakonu ta gazdinstva ne moraju da uplaćuju poljoprivredni staž, odnosno mogu da postoje, a da nemaju evidentiranog ni jednog zaposlenog.

Prema podacima Uprave za trezor, u 2012. godini u registar poljoprivrednih gazdinstava je bilo ukupno upisano 2,480 miliona hektara, od čega je u zakupu bilo ukupno 773.603 hektara. Od toga, oko 40% čini poljoprivredno zemljište u javnoj svojini. Ovi podaci ukazuju da je tržište poljoprivrednog zemljišta, pre svega zakupa poljoprivrednog zemljišta, aktivno. Promet poljoprivrednog zemljišta između svih fizičkih lica je slobodan, dok ograničenja postoje u pogledu zabrane sticanja svojine za strana lica, zabrane otuđenja javne svojine i određena ograničenja u otuđenju društvenog poljoprivrednog zemljišta. Donošenjem Zakona o restituciji i obeštećenju zaokružen je zakonski okvir u pogledu povraćaja poljoprivrednog zemljišta (Strategija Poljoprivrede i ruralnog razvoja RS 2014. Nacrt, 18)

Prepreke efikasnijeg korišćenja zemljišnih potencijala su pre svega usitnjenost i rasparčanost poseda, nedostatak infrastrukture, nedostatak povoljnih kreditnih sredstava, neadekvatna poreska politika, socijalna nesigurnost vlasnika zemljišta i mogućnost da vlasnici poljoprivrednog zemljišta budu nepoljoprivrednici (vlasnici zemljišta nemaju siguran posao, plaćaju mali porez na poljoprivredno zemljište, pa ne žele da ga prodaju), nezavršen postupak restitucije i relativno dugotrajni postupci ostavinske rasprave.

ZAKLJUČAK

Posmatrano sa aspekta posedovane strukture, značaj individualnih gazdinstava je veliki. Međutim, ekonomski značaj ovih gazdinstava u raskoraku je sa njihovim potencijalnim mogućnostima. Ovo zbog toga što su ona, uglavnom, sitna i bez adekvatne podrške države u dužem vremenskom periodu. Baziraju se na radu porodične radne snage, što je praćeno senilizacijom i deagrariacijom, što sve rezultira u smanjenim radnim potencijalima našega sela. Pri svemu tome, ova gazdinstva posluju, uglavnom, u granicama proste reprodukcije, sa naglašenim elementima naturalne ili proste robne proizvodnje. Posedovna struktura naših individualnih gazdinstava je izrazito nepovoljna. Smanjenje broja poljoprivrednika nije

dovoljni pokazatelj u kome bi mogle da se sagledaju promene na individualnom gazdinstvu, koje su pre svega interesantne za našu agrarnu politiku. To znači da je veličina poseda u našoj parcelnoj poljoprivredi još uvek značajan element naše agrarne politike. U Srbiji su i dalje dominantno zastupljena poljoprivredna gazdinstva koja imaju do 3 ha veličine.⁴

Pored navedenog, zaključuje se da je usitnjenost posedovne strukture poljoprivrednih gazdinstava proizvela tri vrste problema. Prvo, na sitnim gazdinstvima nije moguća adekvatna savremena tehnologija i racionalna primena mašina, niti tehnološki progres, što je okosnica razvoja savremene agrarne ekonomije. Drugo, dohodak, u sitnoj proizvodnji ne može da prati dohotke u privredi, pa otuda napuštanje sela i poljoprivrede i demografsko praznjenje sela. Treće, niska produktivnost u sitnoj proizvodnji doprinosi rastu cena agrarnih proizvoda i teško podnosi konkurenciju razvijenih zemalja sveta. Naime, naša privatna gazdinstva su do te mere usitnjena, oslabljena i defprofesionalizovana da se postavlja pitanje da li je na njima uopšte moguća neka veća ekonomski efikasnija proizvodnja.

SUMMARY

STRUCTURE OF AGRICULTURAL DISTRIBUTIONS IN THE REPUBLIC OF SERBIA, BY THE SURFACE OF AGRICULTURAL LAND

The authors give an overview and analysis of the state of agricultural holdings in the Republic of Serbia. The situation analysis was done on the basis of the last three censuses from 1991, 2002 and 2012. Based on the analysis of the data from the list, the authors point out that in the current conditions of the economy, the survival of agricultural holdings is threatened. The key problem is the ownership structure of farms located on small land areas. There is also a large fragmentation of the plot. The average size of individual households in Serbia is extremely small, with as much as 94.5% of households owning less than 10 ha. In such a small possession it is difficult to organize agricultural production. The results of the analysis point to the conclusion that it is necessary to carry out the procedure of land consolidation and land consolidation in order to consolidate the property, which would result in increased efficiency of agricultural production.

Key words: agricultural holdings, inventory, agricultural production, Serbia.

---

⁴ U Velikoj Britaniji prosečna veličina farme iznosi 69,3 ha, Francuskoj 41,7 ha; Danskoj 42,6 ha; Holandiji 18,6; Nemačkoj 31,0; Belgiji 20,6 ha. Produktivnost kod preduzeća je 30% veća u odnosu na farme.

LITERATURA

1. Božić, D., & Bogdanov, N. (2006). Agrarna politika Srbije u periodu tranzicije, monografija: Poljoprivreda i ruralni razvoj Srbije u tranzicionom periodu. *DAES i Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd*, 17–34.
2. Bogdanov N. (2007): „Small rural households in Serbia and rural non-farm economy”, Ministry of Agriculture Forestry and Water Management, UNDP, Belgrade, 116–117.
3. Đekić, S., Jovanović, S., & Krstić, B. (2011). Komparativna analiza strategija održivog ruralnog razvoja zemalja u okruženju – osnova za kreiranje efektivne strategije održivog ruralnog razvoja u Srbiji. *Ekonomске teme*, 49(4), 633–649.
4. Hopić, S. (2008). Ruralni razvoj u Republici Srbiji. Studija SKGO u okviru Exchange2 projekta, EU projekat, *Zajednička podrška lokalnim samoupravama*.
5. Katić, B., & Simonović, Z. (2007). Briga o poljoprivrednom zemljištu u Srbiji – osvrt na novi Zakon o poljoprivrednom zemljištu. *Ekonomika*, 53(1–2), 149–162.
6. Krstić B., Andrić J., Bajčetić B. (1995): „Modeli zemljoradničkih gazdinstava usmerenih na stočarsku proizvodnju”, Aleksandrija, Beograd, 7.
7. Mihailović, B., Cvijanović, D., & Paraušić, V. (2013). Analiza performansi primarne poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije Srbije. *Agroznanje*, 14(1), 77–85.
8. Paraušić, V., & Cvijanović, D. (2012). Ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji i preporuka mera za njeno osnaživanje. *Zbornik radova „Primena podataka Popisa poljoprivrede”*. 10–12.
9. Pejanović, R. (2007). Velika i mala gazdinstva u poljoprivredi Republike Srbije. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke, Novi Sad, br, 127* (2007), 205–218.
10. Pejanović, R., & Tica, N. (2005). Agrarni problem u procesu tranzicije Republike Srbije. *Letopis naučnih radova, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, br, 1*, 211–221.
11. Petrović, Ž., Janković, D., & Čikić, J. (2010). Problems in the extension work and farmers' needs in Serbia. *Economics of Agriculture*, 57, 91–98.
12. Rikalović, G., Stojanović, Ž., & Zakić, Z. (2012). A new form of economic development and employment: Model of creative rural industrialization. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (141), 565–582.

13. Satarić D. (2007): „Veliki agrarni sistemi, šansa za brži razvoj poljoprivrede Srbije, Agrarna i ruralna politika Srbije 1”, DAES, Beograd, 75.
14. Simonović Z., Paraušić V., Puškarić A. (2009): „Transformacija poljoprivredne proizvodnje Srbije i neki aspekti svetske ekonomske krize”, Naučni skup, „Poslovno okruženje u Srbiji i svetska ekonomska kriza”, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad.
15. Simonovic, Z., Jelocnik, M., & Subic, J. (2013). Tax Policy in Serbian Agriculture. *Ekonomika poljoprivrede*, 60(3), 637.
16. Simonović, Z. (2014). „Upravljanje agrarom Srbije u tranziciji”. *Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd*.
17. Srbija, V. R. (2005). Strategija razvoja poljoprivrede Srbije. *Službeni glasnik RS*, 78, 2005, 11–12.
18. Strategija Poljoprivrede i ruralnog razvoja RS 2014. Nacrt.
19. Van Berkum, S. (2012). *Serbia on the road to EU accession: Consequences for agricultural policy and the agri-food chain*. CABI.
20. Vujicic, M., Ristic, L., & Vujicic, M. (2012). European integration and rural development policy of the Republic of Serbia and West Balkan countries. *Bulgarian journal of agricultural science*, 18(4), 519–530.

Ovaj rad je primljen **20.10.2017.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **28.12.2017.** godine.